

Ö V E R S I K T

Subnationella strövtåg i det skånska landskapet

HARALD GUSTAFSSON

Gunnar Wetterberg, *Skånes historia I: 11500 f. Kr.–1375 e. Kr.* (Stockholm: Albert Bonniers förlag 2016). 640 s.

Gunnar Wetterberg, *Skånes historia II: 1376–1720* (Stockholm: Albert Bonniers förlag 2017). 704 s.

Gunnar Wetterberg, *Skånes historia III: 1720–2017* (Stockholm: Albert Bonniers förlag 2017). 695 s.

Gunnar Wetterberg *Skånes historia*, ett monumentalt verk i tre band om totalt cirka 2 000 sidor, börjar när de första renjägarna kommer vandrande till den smältande inlandsisens rand och slutar när helt andra invandrargrupper präglar dagens Skåne. Det är ett populariserande verk som inte gör anspråk på att bringa nya fakta eller nya teorier till torgs, men väl sammanfatta dem för en bred publik. För *Historisk tidskrifts* läsekrets av huvudsakligen akademiskt verksamma historiker är, föreställer jag mig, tre aspekter av störst intresse. Man kan diskutera hur en regional historia förhåller sig till nationella och trans-/internationella perspektiv. Man kan fundera över hur man periodiserar en lång översikt. Och man kan diskutera själva populariseringen, hur den gjorts och kunde göras.

Det stora översiktsverket, som täcker ett områdes historia från de äldsta tider till de närvarande, har länge varit ett paradnummer inom historieskrivningen – och i regel förbehållet det som uppfattats som den nationella historien. Det område som utgjort en politisk enhet vid tiden för författandet har projicerats bakåt i historien och den moderna staten har därmed kommit att ses som historiens mål. Även om den öppna nationalismen sedan länge har rensats ut ur den seriösa historieforskningen har den oreflektade självklarheten i ett nationellt perspektiv

funnits kvar. Diskussioner om representativitet har ofta gällt om en undersökning är just nationellt representativ. Lokala undersökningar som inte satts in i nationellt sammanhang har setts som vetenskapligt sämre. På senare år har etiketten "metodologisk nationalism" satts på sådana oreflekterade nationella ramar. Som ett korrektiv mot detta anförs ofta internationalisering, transnationell historia och globala perspektiv.

Men nationalstatens grepp över historieforskning och historieskrivning kan också utmanas av vad vi kunde kalla subnationell historia. Lokalhistoria har emellertid sällan rönt uppskattning bland akademiska historiker i Sverige. Det kan ge associationer till dammig hembygdsvurm, en lokalpatriotism som inte står nationalismen efter i exkluderande. Potentialen i det lokala perspektivet, möjligheten att integrera olika aspekter genom att fokusera på ett litet område och därmed kanske utmana stora berättelser som de nationella, har sällan utnyttjats. Ännu mindre gäller det regional historia.

Någon gång har visserligen överstatliga regioner ställts i centrum, som Öresundsregionen, Östersjöregionen eller Norden. Men större områden inom statsgränserna har sällan varit föremål för universitetshistorikers uppmärksamhet. Dock finns en del äldre sådana historiker, och det gäller betecknande nog huvudsakligen svenska landskap som haft annan eller växlande statstillhörighet, som Skåne, Halland, Bohuslän och Jämtland. Även några från centralsvensk synpunkt perifera områden, Småland och "Övre Norrland", har fått sina kvalificerade översikter. De till synes självklart svenska områdena har inte på samma sätt uppvaktats av historikerna. Det är synd; jag tror en "Medelpads historia" eller "Upplands historia" kunde problematisera nationalhistorien väl så mycket som gränsregionernas och de statsbytande territoriernas historia. Men uppgiften tycks inte ha lockat professionella forskare och det är tveksamt om den vore kommersiellt gångbar. Enligt uppgift ska man på Bonniers förlag ha sagt att man aldrig skulle ha gett ut ett verk som Wetterbergs om det gällt något annat landskap än Skåne.

Wetterbergs skånska historia utmanar inte explicit några nationella perspektiv och den diskuterar heller inte det regionala perspektivet. Den stora vikt som ges dansk traditionell rikshistoria i senare delen av första bandet och större delen av det andra (mer därom nedan) leder heller knappast till någon sådan utmaning. Jag vill ändå mena att ett monumentalt verk om en regions historia i sig är en utmaning mot me-

todologisk nationalism och det vore roligt om Wetterberg själv, efter att ha fullbordat sin herkuliska uppgift, i artikelns form ville fundera över dessa frågor. Tills vidare blir det läsarens sak att reflektera.

Periodisering är ett av historikerns viktigaste verktyg och säger mycket om vad man finner centralt i historien. Inom varje volym flyter berättelsen fram tämligen jämt, med ganska korta, tematiska kapitel som långsamt rör sig kronologiskt framåt. Det är mest mellan banden det sker en tydlig periodisering, dock så att det första bandet byter karaktär mitt i.

Fram till sen vikingatid är framställningen naturligt nog baserad på arkeologin. Här är det ekonomi i vid mening som är bärande, det är historien om hur jägare blev jordbrukare och hur agrarsamhället växte fram, om livet i ett samhälle så småningom präglad av hövdingasäten, storchögar och kultplatser. Det är en levande och forskningsdiskuterande framställning, med blick både för vetenskapliga kontroverser – vilket är sambandet mellan jordbrukets introduktion och almdöden kring 4000 f. Kr? – och konkreta detaljer – ullen i Egtvedflickans dräkt kan komma från Schwarzwald. Men med den danska kungamaktens etablering öster om Öresund, under sent 900-tal, byter framställningen karaktär, det blir kungar, stormän och biskopar som står i centrum och i hög grad är det traditionell dansk rikshistoria som berättas. Den ena kungen slår ihjäl den andra och slås ihjäl av den tredje.

Första bandet slutar aningen abrupt 1375. Det är årtalet för Valdemar Atterdags död och i Wetterbergs optik är det startskottet för en period där kampen om Skåne står mellan Sverige och Danmark. Visserligen säger han att tiden också sammanfaller med stora förändringar inom jordbruket, men bandet sträcker sig till 1720 – freden i Frederiksborg – och det är alltså politiken som sätter punkt. De strukturer inom jordbruket som kom ut ur den senmedeltida agrarkrisen, det skånska godslandskapet, förändrades ju inte förrän med skiftena mot slutet av 1700-talet. Det är också den politiska historien som är helt bärande i andra bandet, först en fortsättning på det danska rikshistoriska narrativet, så en delvis rent krigshistorisk redogörelse för hur gränsen till slut kom att stabiliseras i Öresund.

Jag är tveksam till den periodiseringen. Även rent politiskt är 1375 en tveksam gräns. Skånes osäkra position började redan vid 1300-talets början, med det danska rikets sönderfall, Magnus Erikssons union av

Norge, Sverige och Skåne samt Hansans och mecklenburgarnas starka intresse för Skåneområdet. Wetterberg skildrar allt detta i slutet av första bandet men har ringa blick för de svensk-norska förvecklingarnas stora roll i sammanhanget och missar därmed, menar jag, en viktig förklaring till hur Valdemars dotter Margrete/Margareta kom i en sådan ställning att trerikensunionen blev möjlig. Wetterberg skriver att tiden för en skånsk separat politik nu var ute. De skånska stormännen blev fast knutna till riket och det är en motivering till att den dominerande berättelsen framöver blir dansk inrikespolitik och relationen till Sverige. Det kan ligga något i detta men det beror ju i hög grad på vad man menar med politik.

Andra bandet fortsätter alltså den danska rikspolitiken, vilket för 1400-talet betyder att mycket kretsar kring Kalmarunionen och framför allt förhållandet till Sverige, för 1500-talet reformationen och adelsväldet och för 1600-talet återigen motsättningen mot Sverige. Ramberättelsen är riksdansk men Wetterberg anknyter förstas till Skåne när han kan; exempelvis lyfter han fram Skånes stora betydelse för reformationen i Danmark. Man kunde då tro att 1658 skulle innebära ett byte av rikspolitik, men Stockholm ersätter aldrig Köpenhamn i berättelsen, i stället är den politiska nivån i stort frånvarande i tredje bandet.

Det gäller både rikspolitiken och, med enstaka undantag – som det långa socialdemokratiska maktinnehavet i Malmö – den skånska politiska scenen. Här är det i stället åter ekonomin som är bärande. Jordbrukets utveckling och de därmed sammanhängande förändringarna både i landskapet och i samhället skildras med breda penseldrag men också med levandegörande konkretion. Över huvud taget har Wetterberg hela tiden en god blick för samspelet mellan natur- och kulturgeografi och landskapets förändringar är en röd tråd genom verket. Så småningom startar industrialiseringen, de länge tynande skånska städerna börjar ta större plats, vi får följa Malmös upp- och nedgång som industristad.

Jag tycker Wetterberg är som bäst i denna breda, långsamt framrullande samhällsskildring och hans ekonomiska sakkunskap kommer väl till sin rätt, exempelvis genom hur han uppmärksammar kreditmarknadens utveckling, från informella "sockenbankirer" via de skånska spar- och affärsbankerna till dagens internationella flöden. Han slutar i en OECD-rapport från 2012 som nämner Skåne som ett av världens "kunskaps- och ekonominav", en position som han menar dåligt tas till

vara, eftersom Skåne på många variabler, som arbetslöshet och ekonomisk växt, släpar efter Göteborgs- och Stockholmsregionerna.

Wetterberg motiverar denna olika viktläggning i periodiseringen i ett kortkort efterord: först är den viktiga bosättningens utveckling och det danska rikets framväxt, sedan kampen om Skåne, medan de sista tre århundradena är "fredens sekler". Men även under fred bedrivs politik och även under krig arbetar folk för att hålla sig vid liv – och hela tiden finns kultur i form av föreställningar, symbolsystem, trosuppfattningar och värderingar. Jag vill inte föreslå någon annan periodisering, endast peka på hur varje kronologiskt omfattande narrativ måste brottas med denna fråga, och jag hade gärna sett Wetterberg vara lite mer explicit kring sina val.

Wetterberg är som nämnts inte den förste att presentera skånsk historia i en bred översikt. Det finns en lång rad Skånehistoriker, från 1800-talet och framåt, skrivna av universitetsverksamma eller universitetsutbildade författare. Av bestående värde är Ingvar Anderssons *Skånes historia* i två band (1947, 1974), som han dock endast mäktade framföra till och med senmedeltid. Senast (1997) har Sten Skansjö täckt hela historien i en kortare bok.¹ En given fråga är om det är motiverat med en ny historik över detta privilegierade landskap. Men det är det. Mycket av Anderssons behandling av särskilt den politiska historien står sig fortfarande, men när det gäller arkeologisk tid finns det mycket ny forskning. Skansjös bok har stort värde för den äldre bebyggelsehistorien, författarens specialgebit, men är kursorisk för nyare tid. Wetterberg är inte själv universitetsanknuten forskare, men dock en erfaren fristående historisk skribent – hedersdoktor i Lund – och han är genomgående väl orienterad i forskningsläget.

Det är en öppen fråga hur man ska hantera tidigare forskning i en översikt med populariserande ambitioner. Ibland söker man dölja det och berätta "hur det egentligen var". Det finns en sådan allvetande berättarröst hos Wetterberg men den tar ofta hjälp; med hänvisningar i parentes (namn och årtal) syns det i själva texten när han refererar något specifikt från en annan författare. Ibland är han ännu tydligare och re-

1. Ingvar Andersson, *Skånes historia till Saxo och Skånelagen* (Stockholm 1947); densamme, *Skånes historia: Senmedeltiden* (Stockholm 1974); Sten Skansjö, *Skånes historia* (Lund 1997). Man kan också nämna t.ex. Gösta Johannesson, *Skånes historia* (Stockholm 1971) och Alf Åberg, *Skånes historia i fickformat* (Stockholm 1997).

fererar relativt utförligt ett resultat eller en ståndpunkt hos en namngiven författare; hela kapitel kan bygga på sådant, som när Börje Hansens *Österlen* är bärande för skildringen av 1700-talets agrarsamhälle. Det är väl att förlaget har låtit honom ha dessa hänvisningar, som visserligen saknar sidangivelser men som ändå gör det möjligt att på viktiga punkter bedöma hans uppgifter. På det sättet populariseras inte bara historien utan också historieforskningen, i varje fall till dels.

Men här finns en skillnad i framställningen. De inledande avsnitten, som bygger på arkeologin, hänvisar ofta till äldre och nyare forskningslägen. Vi får veta att det varit kontroverser om huruvida jordbruket kom med invandrande folk, vi får veta vilka forskare som ansett att det var en inhemsk anpassning av importerad teknik och vi får veta att "under senare tid har genetiska analyser dock stärkt hypotesen om att det var invandrare från andra sidan Östersjön" (I, s. 59). Det är som om Wetterberg, inte själv arkeologiskt skolad, har blivit djupt fascinerad av sin inläsning och delar med sig av detta. Själv finner jag detta skrivsätt medryckande och jag tycker jag får veta mycket om både objektet och om hur vi kan veta något om det. Men så är det som de danska kungarnas entré på skånsk jord lägger munkavle på tolkningsdiskussionerna.

Kanske känner sig Wetterberg mer säker när det gäller politisk historia – och de senaste sekulens ekonomiska och sociala dito – och är därför mindre intresserad av forskningsutveckling och kontroverser. Jag tycker emellertid att framställningen förlorar en dimension när läsaren går miste om denna del av den vetenskapliga populariseringen. Ibland får vi heller inte veta om Wetterberg tar ställning; han nämner att någon hävdar något, men läsaren lämnas i tvivelsmål om författaren ansluter sig till detta eller inte.

Det vore underligt om det inte funnes luckor i ett så omfattande verk och några exempel kan nämnas. Några sakfel smyger sig förstås alltid in; någon gång blir det fel Kristian eller Fredrik på danska tronen, sådant händer lätt, och det var Slesvig Danmark försökte inlemma 1863, inte Holstein, men felfinnaren får en mager skörd. Likaså kan man alltid hitta forskning som saknas. Till exempel tycks Wetterberg inte känna till Niels Lunds forskning om ledungen utan förlägger dess introduktion på traditionellt sätt mycket tidigt. När det gäller reformationen, där han har god blick för Malmös centrala roll, saknas Sinikka Neuhaus avhandling om just Malmö. Reformationen får stort utrymme men den

nyare, internationella och nordiska forskningen som lagt kulturhistoriska aspekter på reformationsprocessen har inte lämnat spår i framställningen. Den moderna kulturhistorien lyser över huvud taget med sin frånvaro, liksom genushistoria, globalhistoria och andra de senare decenniernas landvinningar inom historieämnet. Även om Wetterberg är välorienterad känns hans intresse förankrat i perspektiv som inte direkt ligger vid forskningsfronten idag.

Frånvaron av egentligt genusperspektiv betyder dock inte att Wetterberg utelämnar kvinnor. Han är bra på att plocka upp intressanta personöden, kända och mindre kända, och de är under äldre tid inte sällan kvinnor. Tycho Brahe får förstås sin vördnadsfulla behandling – den näst mest kände skåningen, efter Zlatan Ibrahimović, enligt författaren – men också hans syster Sophie, som införde tulpanodling i Norden, släktforskade och lämnade sin trygga tillvaro för ett kringflackande i Europa med den man hon älskade. Dessa små porträtt är ibland belysande och konkretiserar viktiga processer, men ibland är de mer anekdotiska och kanske inte alltid outhärliga. Mot slutet blir det mest manliga entreprenörer, politiker och lundaakademiker som passerar revy.

Ett forskningsfält där det hettat till under senare år är Skånes övergång från Danmark till Sverige på 1600-talet och det är intressant att skärskåda hur Wetterberg hanterar frågan. Här nämns att ett äldre forskningsläge talat om "försvenskning" men att nyare forskning påvisat att övergången var en komplex process och att "försvenskning" kan vara ett anakronistiskt uttryck för en tid före nationalismen. Den i populära sammanhang florerande "regionationalistiska" tolkningen, som ser skåningarna som offer för en brutal omnationalisering,² får inget stöd hos Wetterberg. Men Wetterbergs inläsning av den nyare forskningen är fläckvis och han missar viktiga punkter.³ Skånelandskapens ställning som hertigdöme under den svenska kronan närmast efter 1658 lyfts inte fram och därmed syns heller inte att införandet av svenska lagar, privilegier och kyrkoordning 1681/1683 var den verkligt genomgripande övergången. Att gränsändringar inom konglomeratstaterna kunde vara

2. Om denna syn och begreppet regionationalism, se Fredrik Persson, *Skåne, den farliga halvön: Historia, identitet och ideologi 1865–2000* (Lund 2008).

3. Han saknar den sammanfattande bilden av den nya forskningen i Hanne Sanders, *Efter Roskildefreden 1658: Skånelandskapen och Sverige i krig och fred* (Göteborg 2008), och även t.ex. Stig Alenäs, *Lojaliteten, prostarna, språket: Studier i den kyrkliga "försvenskningen" i Lunds stift under 1680-talet* (Lund 2003), trots det stora intresse Wetterberg ägnar språket.

viktigare än mellan dem är något som många forskare missar; i Sverige yttrar det sig genom att man inte har klart för sig de viktiga skillnaderna mellan riket och dess provinser utan använt "riket" som ord för hela statsbildningen och därmed kan göra feltolkningar. Efter några sidor har Wetterberg också glömt citationstecknen kring försvenskningen.

Men det vore omänskligt att kräva att författaren till ett 2 000-sidigt verk inte skulle ha gjort några missar i forskningsläget. Som helhet är det en aktuell bild Wetterberg populariserar och allra bäst är den när han släpper sin fascination för rikspolitik och krig. Avsnitten före 1000-talet och efter 1720 är ett nöje att läsa. För de senare århundradena flätar Wetterberg skickligt jordbruk, demografi, sociala förhållanden och industri i en lättläst prosa som liksom omärkligt men effektivt rör sig framåt kronologiskt. På slutet tvekar han inte att ta i knepiga ting som invandring, integrationsproblem och skånsk högerextremism.

I sin korta inledning till hela verket skriver Wetterberg att han vill skildra en skånsk historia i sitt sammanhang. Detta betyder uppenbarligen för honom framför allt det riksdanska sammanhanget före 1658, därefter det rikssvenska. Ofta skymtar ett större sammanhang, inte minst ekonomiskt: Hansetidens handel, den tidigmoderna slaktosexporten, spannmålshandeln på 1800-talet eller den internationella varvskrisen på 1970-talet. Skåne kunde dock ha vävts in tydligare i globala perspektiv. Och även regionala: Öresundsregionen är påfallande osynlig. Nyare forskning har visat att det ingalunda gick ner någon järnridå i Öresund 1658.⁴ Glimtvis skymtar den danska sidan av sundet, med skandinavistiska studenter, skånsk utvandring till Danmark eller debatten kring Öresundsbron. Gränsregionens potential som utmaning till nationella perspektiv kunde över huvud taget mer tas till vara i forskningen.

Wetterbergs intention tycks inte ha varit att utmana nationella perspektiv, snarare komplettera dem med ett regionalt. Det har han gjort med den äran och som boende i Skåne läser man boken med nöje, inte minst för dess frekventa lokala nedslag. Jag har sommarstuga norr om Höör och lystrar till när jag får veta att i trakterna mellan Ringsjön och Finjasjön blomstrade saluslöjden av träskor, hjul, tallrikar, kistor, vagnar, bryggkar och rep av lindbast. Ett bra ortsnamnsregister underlättar sådana strövtåg i det skånska landskapet, som jag tror många läsare kom-

4. Se t.ex. Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.), *Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner i tid och rum* (Göteborg 2007).

mer att hänge sig åt. Att även den akademiske historikern kan få något att fundera över av denna resa genom seklen menar jag mig ha visat ovan. Fler regionala historiker, gärna också över gränsöverskridande regioner, kunde bidra till att rucka på nationalstatens tyngande press över historieskrivningen.